

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ

Віктор Ємельянов

УКРАДЕНА СЛАВА

Правда про події і факти, що стосується історії партизанського руху в нашому краї, довгий час перебувала під вагою брехні, нагородженої офіційною партійною номенклатурою. Першу роль у перекрученні тієї страшної дійсності зіграв двічі Герой Радянського Союзу О. Ф. Федоров. Сам він все життя переслідував командира з'єднання «За Батьківщину!» Героя Радянського Союзу Бовкуна Івана Михайловича тільки за те, що той не змирився з партійною брехнею і не припиняв боротьби за свою честь і честь своїх бойових товаришів-партизанів.

Після закінчення війни Федоров видав мемуари «Підпільний обком діє», в яких не знайшлося місця ні правдивій історії з'єднання «За Батьківщину!», ні його командира. Цієї честі був удостоєний тільки перший секретар Носівського райкому партії: «У Носівському районі велику роботу по створенню підпільних організацій провів секретар райкому партії товариш Стратілат, один із талановитих партизанських командирів. Задовго до окупації він викликав у райком усіх комуністів, які виявили бажання лишитися у підпіллі, і розіслав по селах, де їх ніхто не знав. Там товариші зайняли другорядні посади в сільських Радах, колгоспах, лікарнях. Люди ці організували явочні квартири, згуртували навколо себе актив опору».¹

Ось як добре все вийшло на папері у Федорова, але чи так було це в дійсності? Колишні партійні архіви розкривають свої таємниці, які довгий час зберігалися під грифом «Сов. секретно», і документи, які стали доступними зараз, дозволяють встановити істину. На все приходить свій час.

Осінь 1941 року на Чернігівщині... Червона Армія відступає, і на території Чернігівської області в спішному порядку створюються підпільні райкоми і міськкоми партії, закладаються партизанські бази. Федоров, виконуючи директиви ЦК КП(б)У залишає для підпільної роботи в тилу ворога, в першу чергу, тодішню партійну номенклатуру, що не мала ніякого поняття про майбутню боротьбу. Прийшов час не на словах, а на ділі підтвердити свою гарячу любов до свого народу.

Перший секретар Носівського райкому партії не був винятком. Після закінчення Ніжинського педінституту працював учителем, служив в армії, а з 1932 року — на партійній роботі. Саме йому доручає Федоров організацію підпільного партизанського руху на Носівщині. У 1943 році Стратілат у своєму звіті в ЦК ВКП(б) в Москві досить детально опише цей період: «Обком партії дав мені план, по якому я повинен був створити одинадцять підпільних організацій. Чому саме одинадцять, я не знаю. Я подзвонив до секретаря обкому і спитав: «Створювати мені організації із місцевих людей чи з людей нових, яких ніхто не знає?». Мені відповіли із обкому: «Комплектуйте на місці із своїх людей».²

Стратілат починає виконувати цей наказ, але в останній момент, зрозумівши його нерозумність, робить все навпаки. Але, на жаль, час вже було втрачено, потрібних людей підібрати не вдалося. У цьому ж звіті він був змушений написати гірку для себе правду: «Треба сказати, що більшість із цих товаришів після приходу німців, на мій сором, втекли».³ Але як склалася доля більшості партизанських керівників, залишених в Ніжинському та Носівському районах для розгортання партизанської і підпільної діяльності по особистому наказу Федорова?

І на це питання дає досить чітку відповідь уже вищезгаданий звіт Стратілата: «Секретар підпільної організації на Носівському цукровому заводі не витримав і втік. Третій секретар Носівського райкому партії пішов із загону відвідувати сім'ю і не повернувся. Переховувався в Прилуцькому районі, фашисти викрили і розстріляли. Другий секретар до весни 1943 року просидів у підвалі. Перший секретар Остерського райкому партії відсиджувався у лісі. З ним було всього 12 чоловік. Самусь — секретар Ічнянського райкому партії, весь час ховався. Інструктор Чернігівського обкому партії Нікон — збирався весною 1942 року виїхати в Німеччину. Мої хлопці витягли його із команди. Другий секретар Бобровицького райкому партії пішов у поліцію і здався — розстріляний фашистами. Сергієнко — інструктор обкому — я казав йому, що ти повинен показати приклад, а він махнув рукою і щез. Герасименко перший секретар Ніжинського міськкому партії зник з перших днів окупації, мабуть, загинув».⁴

Щодо Герасименка Стратілат помилився. Він був призначений командиром Ніжинського партизанського загону, але в останній момент, зіславшись на хворобу, передав командування своєму заступнику і непомітно виїхав з міста. А партизани вийшли в ліс, але, не маючи чіткого плану дій, не знаючи, де знаходяться бази, були змушені приєднатися до відступаючих частин Червоної Армії.

У боях під Пирятином багато з них склали голови. Всі вищевикладені факти підводять до одного висновку — майже всі партійні кадри, залишені в тилу ворога на території Ніжинського і Носівського районів, не виконали покладені на них обов'язки, і це, в кінці кінців, привело до краху. Потрібно було починати все з початку. Не краще починались справи в Носівському партизанському загоні. Стратілат виводить в ліс 200 чоловік, але в перші дні окупації більша частина їх розходиться по хатах. Залишається всього 60 чоловік, але і серед них його авторитет падає, накази не виконуються.⁵ Не маючи досвіду партизанської боротьби, Стратілат не може вивести невеликий загін із-під ударів поліції. Починається сурова зима 1941—1942 років, яка посилює страждання людей. Становище склалося катастрофічне і не було зв'язку з обласним загonom. Демченко, зав. військовим відділом обкому партії, який відповідав за зв'язок з Федоровим, пішов до своєї сестри у Бобровицю, зіславшись на хворобу. Попудренко відмітив у своєму щоденнику від 20.07.1941 р.: «Демченка відпустив із загону, весь час нив».⁶ Там на горищі він «прохворів» півтора року і знову з'явився у з'єднанні влітку 1943 року. Цей «партизан і підпільник» без докорів сумління напише у своєму звіті в 1944 році: «Дякуючи моїй роботі жителі вулиць Фрунзе і Пролетарської (с. Бобровиця) узнавали дійсне становище на радянсько-німецькому фронті і вірили в близький прихід Червоної Армії».⁷

У розпал зими 1942 року Стратілат був змушений розпустити загін до весни. Але і весна 1942 року не принесла суттєвих змін в становище загону. По наказу Стратілата на збірний пункт з'явилося ще менше людей — всього 50 чоловік.⁸ Недалі сутички з поліцією сповнили партизан невірою в свої сили, ними все більше оволодівала апатія. У цей час в загоні з'являється капітан Бовкун із своїми товаришами по зброї. Іван Михайлович випив повну чашу гірокот 1941-го року.

Він був кадровим офіцером. Народився в 1908 році в сім'ї козака на Кубані. У 1927 році добровільно йде служити в Червону Армію і через деякий час його направляють учитись у Владикавказьке піхотне училище, яке закінчує у травні 1931 року. На початку війни він уже капітан, служить на західному кордоні, де й приймає перший бій з фашистами. Після закінчення війни Іван Михайлович у своїй автобіографії згадає той страшний час: «В урочищі Вільнокостянтинівське я одержав наказ зі своїм батальйоном зайняти участок оборони на лівому березі річки Стир... держали оборону сім днів, після чого відступили... Начальник штабу був убитий у бою, і з липня 1941 р. командиром 19-ї танкової дивізії генерал-майором Семенченком я був призначений командиром 19-го мотострілкового полку». У районі міста Дубно дивізія, в якій служив Іван Михайлович Бовкун, була оточена і розбита, а сам він разом з друзями намагається дійти до лінії фронту. Чудом уник смерті, приходить у місто Ніжин з надією знайти тут ще раніше евакуйовану сім'ю.

Фронт відсунувся далеко, і Бовкун стає членом підпільної організації в Мачульському. Після невдалої спроби підірвати міський театр, організацію видає зрадник, і підпільники, що уникли арешту, йдуть в партизани. Те, що побачив Бовкун в партизанському загоні під командуванням Стратілата, неприємно вразило його. Повна бездіяльність, повна відсутність дисципліни, нерішучість самого Стратілата. З цього приводу у них починаються конфлікти з Бовкуном: «Бовкун з перших днів поставив себе так, що я — кадровий командир, — а тут якісь секретарі райкомів будуть мною командувати». Чергова невдача в бою, і колишні оточенці вимагають переходу лінії фронту. Стратілат був змушений підкоритися більшості. Але і в цьому носівських партизан чекала невдача: в бою під селом Гусявкою загін був розбитий. Уцілілі партизани невеликими групами повертаються назад. Одинадцять із них вибирають командиром Бовкуна. В історії партизанського руху на Носівщині починається новий період.

З першого дня командування Бовкуна хвилювало питання: де дістати зброю, боеприпаси і вибухівку? Відсутність всього цього була справжньою бідю, а поряд — в Бобровицькому лісі — відсиджувалися Бабич і Брусилонець зі своїми людьми. Вони мали зброю, але активних дій не розпочинали, чекаючи вказівок від Федорова, а так як їх не було, займалися ревізицією продуктів харчування в ближніх селах. На пропозицію Бовкуна об'єднатися вони відповіли відмовою. Восени 1942 року були потрібні швидкі і рішучі дії. На засіданні партизанського бюро в складі Бовкуна, Гонти, Кяхтенка, Сенік, Лупало, Кусова, Хуторної, Іванова було прийняте рішення розстріляти Бабича і Брусилонця, якщо вони ще раз відмовляться від об'єднання в єдиний загін, і після того, як ці переговори не вдалися, Бовкун і Кяхтенко власноручно розстрілюють ставлеників Федорова. Їхні люди приєднуються до основного загону, а зброю отримує група колишніх військовополонених, звільнених з полону. Вони і склали основу майбутнього партизанського з'єднання «За Батьківщину!».

Фашисти невдовзі це відчули на своїй шкірі. Летіли під укіс військові ешелони, підірвані автомобілі, горіли поліцейські дільниці по селах.

Бовкун одержує підтримку в своїх діях від представника ЦК КП(б)У Я. Авдієнка, який десантувався в районі Носівських лісів. Звіт Якова Романовича чітко прояснює ситуацію, яка склалася в Носівському районі восени і зимою 1942 року: «18.10.1942 р. я прибув в село Григорівку Кобижчанської сільради. Тут зустрівся з одним комуністом Давиденком Іваном, у якого взяв про те, що всі комуністи, які залишались в тилу ворога, зареєстровані у німецькій жандармерії і ходять відмічатись кожної суботи, і узнав, що у Кобижчанських лісах є група партизанів, які почали свої дії. 14.11.1941 року зустрівся

з Бовкуном і його товаришами. Ця група нараховувала 47 чоловік.¹¹

Якова Романовича дуже хвилює доля Стратілата, який продовжує переховуватися невідомо де. Він наказує його знайти, і в січні 1943 року колишнього командира вдалось відшукати у Носівських лісах. Я. Авдієнко так відзначив цю подію в своєму звіті: «Була знайдена група Стратілата в кількості 8 чоловік. Активних дій не було. Були пропозиції об'єднатись з Бовкуном».¹²

Невдовзі, дякуючи Бовкуну і його товаришам, партизанський загін стає грізним військовим з'єднанням, в якому діяла тверда дисципліна. Все життя партизан регламентувалося наказами командира. Ось деякі з них: «Не допустити ні в якому разі випивок», «При накладенні того чи іншого дисциплінарного стягнення — це строгість і чуткість одночасно — повинно враховуватися більше, ніж в Червоній Армії», Вища міра кари (розстріл) застосовується командиром підрозділу або загону як крайня міра, що стосується невинуватих, які здійснили дуже тяжкі злочини (зради, невиконання присяги, барахольство, свідомо дискредитація загону)».¹³

По кожному окремому випадку, вказаному в присязі, проводилося розслідування і тільки після цього вносився вирок.

(Наприклад, комуніст Лупало був розстріляний за втечу з поля бою, рядовий Ніколаєв — за мародерство). Не всім це подобалося, але більшість партизан вірили Бовкуну, як Богу, і на це були причини. За 8 місяців з початку 1943 року партизани знищили 6000 ворожих солдатів і офіцерів, 69 ешелонів і бронепоезд «Адольф Гітлер».¹⁴ Тільки восени 1943 року було встановлено зв'язок з «Великою Землею» і на партизанський аеродром приземлився перший транспортний літак. На ньому разом з пораненими вилетів до Москви і Стратілат, в той час уже комісар з'єднання. Прозвітувавши про свою діяльність в ЦК партії у Москві, він виїхав у відпустку до своєї сім'ї і в дорозі зник. Загадкова історія...

А проте, давайте проаналізуємо факти. Автор уважно перечитав звіти Стратілата про діяльність партизанського з'єднання «За Батьківщину», які він пред'явив у Москві у відповідні партійні і військові органи. Складається враження, що він намагався перебільшити свою роль в організації і керівництві партизанського з'єднання і одночасно зменшити заслуги І. М. Бовкуна як командира. У деякій мірі це йому вдалось. Про це свідчать такі факти. Начальник медичної служби партизанського з'єднання, нині проживаючий в селі Григоровка, згадує: «Після боїв за Дніпро я був направлений супроводжувачим з нашими пораненими в підмосковні госпіталі. Раптово в одному з них я зустрів наших партизан, які прилетіли раніше до Москви разом із Стратілатом. Вони розповіли про те, що їх відвідав комісар у офіцерській формі з капітанськими погонами. Відповідаючи на їх запитання, Стратілат повідомив, що більше в з'єднання не повернеться, так як одержав нове відповідальне завдання. А поки він іде у відпустку до сім'ї». Після цього його більше ніхто не бачив. Самого Бовкуна дуже цікавили причини зникнення комісара з'єднання. Колишній партизанський командир, відомий український письменник Ю. О. Збанацький розповів автору ще один цікавий факт. Під час зустрічі М. С. Хрущова з партизанськими командирами І. Я. Бовкун задав таке запитання: «Де мій комісар?». Хрущов ніяк не відреагував на це, на наш великий подив, — згадував Збанацький. Другий раз повторити запитання Бовкун не наважився.

Якщо зіставити всі ці факти, то напрошується один висновок — зникнення Стратілата пов'язане з виконанням завдання радянської розвідки. Випадкові підтвердження цієї гіпотези автор знайшов в архівах колишнього КДБ, де він вивчав особисту кримінальну справу Бовкуна. Слідчі МДБ звинувачували колишнього партизанського командира в усіх гріхах, але долю Стратілата якось дивно обходили, хоча наклеп-

ники хотіли зв'язати зникнення комісара з'єднання з так званою «терористичною діяльністю» Бовкуна.

Сам І. М. Бовкун незадовго до своєї смерті схилився до цієї гіпотези: «Не виконав завдання, провалився, загинув сам і згубив людей, а КДБ має, мабуть, якісь підстави про це мовчати». До кінця прояснити цю історію можна буде тільки тоді, коли знайдуться відповідні документи в архівах КДБ.

Бовкуну і в сні не могло приснитися, що через деякий час після війни його звинуватять в підготовці і проведенні «вбивства Стратіда-та». А партизанські будні йшли тим часом своєю чергою. Невдовзі був одержаний наказ УШПР вийти до Дніпра, захопити переправи і утримати їх до підходу частин Червоної Армії. Наближався час звільнення Києва. Скоро надійшов ще один наказ: після забезпечення переправ прорватися в тил німців і вийти в район Дрогобича для дальшої партизанської боротьби. При цьому обіцяли забезпечити необхідним озброєнням і продуктами. З'єднання в складі двох полків з честю виконало наказ УШПР, в тяжких боях утримало переправи, заплативши за це великою кров'ю. Про те, що дійсно відбувалося в цей час на березі Дніпра і в якому становищі опинилися партизани з'єднання «За Батьківщину!», красномовно свідчать радіограми Бовкуна в Центральний штаб:

20.10.43. Забезпечую переправу через Дніпро. Озброєні погано.

28.10.43. В Військову Раду XIII Армії. Не можу вийти в тил ворога. На даний момент відсутні боєприпаси і зброя. Люди голодні і досі голодують. Прошу допомогти. (Відповіді не одержав — написано рукою командира).

В той же день: Хрущову, Строкачу. «Поніс значні втрати, з 21 вересня люди буквально голодують. Ніхто ніякої допомоги не надає. Вважаю, що це насмішка над партизанами».

29.10.43. «З'єднання в кількості 5500 чоловік — не пішак на шаховій дошці. Боєприпасів немає. Продовольства немає. Чекаю вказівок».²⁵

Одне слово, з'єднання «За Батьківщину!» після того, як воно виконало завдання, було кинуте напризволяще. Бовкун губився в здогадках про долю III полку, який не прийшов у район бойових дій всього з'єднання. Призначений I секретарем Чернігівського обкому партії Кузнецов наказав розформувати полк в той час, як всі інші партизани затримували атаки фашистських військ на Дніпрі. Це був злочин, але у Кузнецова були свої думки з цього приводу. Бовкун передає ще одну радіограму в партизанський штаб Строкачу, де погрожує самовільно зняти з'єднання з позицій і після цього йому було дозволено відвести війська в Носівські ліси. Після поховання загиблих, з'єднання 17 жовтня 1943 року було розформовано. Бовкуна і командирів I і II полків Симоненка та Шеверьова викликали в Харків для оформлення звіту про бойову діяльність з'єднання. Там і відбулося перше зіткнення командира з офіційною владою.

Із листа Бовкуна Хрущову в 1959 році: «Ми подали списки кращих партизан для заповнення нагородних листів. Працівники відділу кадрів ЦШПР Дрожжин, Найден, розглянувши списки, викреслили з них майже всіх партизан, які прийшли в з'єднання із оточення, із полону, концтаборів. Це були люди з «вадою». Так були відкинуті геть численні відважні патріоти. Несправедливості я не міг стерпіти. Схопивши покалічені списки, я порвав їх і пішов, не був присутнім при подальшому обговоренні».²⁶

Але тоді йому пробачили непокірність, і через рік, в 1944 році, Бовкуну, Симоненку і Шеверьову було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Іван Михайлович продовжує воювати, керував штабом партизанського руху при Військовій Раді I-го Українського фронту. Під його командуванням формуються партизанські загони в Україні, Румунії, Чехословаччині. А в кабінетах Чернігівського обкому партії йшла повним ходом робота по фальсифікації історії партизанського з'єднання «За Батьківщину!». У партчиюш були вагомі причини, щоб старатися. Треба було довести, що об'єднання організоване і діяло під керівництвом підпільного обкому партії і особисто самого Федорова. Вся ця брудна метушня втілювалася в офіційний партійний документ:

«Офіційна довідка про організацію з'єднання «За Батьківщину».

...Слід вважати, що вся підготовча і організаторська робота по створенню і об'єднанню підпільного РККП(б)У, підпільних організацій і партизанського з'єднання «За Батьківщину!» проходила безпосередньо під керівництвом секретаря РККП(б)У Стратілата».¹⁷

Знайшлися і «скривджені» серед партизан, які використали ситуацію для зведення рахунків з колишнім командиром. Шевчук склав прямий донос: «Слід відмітити, що Бовкун партійну організацію не визнавав».¹⁸

Колишній секретар парторганізації з'єднання Кяхтенко звалив на голову Бовкуна стільки брехні, що вистачило б на декілька чоловік. Він був звільнений Бовкуном з комісарства за те, що силою зганяв людей в загін. А свою тактику Кяхтенко пояснював так: «Треба було викликати терор, щоб люди відчували і йшли в ліс».¹⁹

І він так робив. Перший секретар Щорського райкому партії В. І. Конон так описав діяльність Кяхтенка у своєму звіті: «В 1941 р. Кяхтенко провів збори в селі Кобижча. Після яких було заарештовано 100 чоловік, багато розстріляно».²⁰ Проводячи відкрито ці збори, він добре розумів, що фашисти знищать його слухачів. Таким чином він викликав ненависть місцевого населення до фашистів. Рідні загинили по той день проклинають його. Кяхтенко зненавидів І. М. Бовкуна після того, як той зняв його з комісарської посади. Вже в 1944 р. Кяхтенко заявив працівникам обкому партії: «Ми були ворогами з Бовкуном. Я хотів його вбити..., морально він мене вбив. Це Бонапарт, а не комуніст. Німці почали видавати накази про арешти колишніх військовополонених. Ось ці дії і загнали його в ліс. Бовкун випадковий партизан... Стратілат боявся, що він його вб'є. Він не хотів виходити на Дніпро».²¹

Брудна брехня не принесла удачі самому Кяхтенку, і в 1946 році, заплутавшись у своїх власних справах, він застрелився.

З допомогою брехунів на Бовкуна збирається «компрокат», який в кінці кінців виріс у грізне звинувачення: «був гестапівським шпигуном і після вступу в загін займався грабунком місцевого населення, пропагуючи антирадянські настрої, проводив серед партизан дезорганізаційну роботу, агітував партизан припинити боротьбу в тилу ворога і здати партизанський загін німцям, потім шляхом терористичних дій захопив керівництво партизанським загonom, розстрілявши при цьому ряд партизанських керівників і під загрозою розстрілу примусив приєднатися до себе загони Симоненка та Стратілата».²²

Крім цього, проти Бовкуна було висунуто звинувачення у сприянні зрадникам Батьківщини, місцевим поліцейським. Цей факт вимагає додаткового пояснення.

Місцева поліція являла для партизан велику загрозу. Поліцаї, добре знаючи місцевість і місцевих людей, могли надавати окупантам допомогу в боротьбі проти партизан. Деяка частина цим і займалася.

Бовкун не хотів усіх підганяти під одну риску. Він розумів, що в поліцію потрапляють далеко не всі добровільно. Саме тому він давав їм шанс вийти на вірну дорогу.

Весною 1943 року, коли з'єднання набирало сил, у навколишніх селах була розклеєна така відозва:

«Працівники поліції!

Ми знаємо і віримо, що більшість із вас хоча і зробили глибоку помилку, йдучи на службу до німців, але все-таки, ще не повністю втратили совість і честь, не зовсім ще забули почуття відповідальності перед своїми братами і сестрами, перед своєю Батьківщиною. Тому ми ще раз і в останнє звертаємося до вас із закликом негайно, ще поки не пізно, припинити працювати на Гітлера, доведіть, чим можете, що на ділі можете виправити свої помилки. Із зброєю в руках ідіть в наші ряди, ряди червоних партизан... Переходьте негайно, ваше подальше зволікання — злочинне!»²³

Першими відгукулися на це звернення носівські поліцаї на чолі із своїм начальником Бувайликом. Вони перебили німецьку охорону в'язниці в Носівці і звільнили ув'язнених. Колишніх поліцаїв неодноразово перевіряли пізніше в бойових операціях, і вони вважалися повноправними партизанами. Фашисти жорстоко розправлялися з сім'ями колишніх поліцаїв. Наприклад, 3—10 серпня 1943 року мадяри і фашистські жандарми вчинили криваву розправу над жителями с. Олишівка за те, що місцева поліція пішла в партизани. Всього в з'єднанні було 50 колишніх поліцаїв. З тими, хто все-таки до кінця йшов з фашистами, розправа була дуже сувора.

Одна із багатьох вдалих операцій проти зрадників була проведена партизанами в Бобровиці. У грудні 1942 року з партизанської розвідкою встановив зв'язок писар поліцейської дільниці Кобижчи Іван Васечка. Саме він і повідомив, що в травні 1943 року буде проведено збір всіх начальників поліції округу в Ярославці. Васечка роздобув спеціальні перепустки і план оборони села. Операцією керував сам Іван Михайлович Бовкун. Васечка провів партизан у село.

Більша частина зрадників була знищена, а 13 взяті в полон. Сам Васечка після цих подій пішов у партизани.

Після того, як з'єднання було розформовано, колишніх поліцаїв НКВС відправив у штрафні батальйони. Сталіністам не було часу розбиратися в людських долях.

Всі ці дії Бовкуна як командира з'єднання були кваліфіковані в 1946 році, як «сприяння зрадникам Батьківщини».

Закінчувалося все звинувачення самим гідним подиву маразмом: «...не виконав наказ ЦК ВКП(б)У про організацію переправ на річках Дніпро, Десна, Прип'ять».²⁴

Вся брехня була викладена в досьє в Управлінні контррозвідки Московського військового округу, і 10 квітня 1946 року відбувся арешт Бовкуна, якого помістили в камеру-одиночку у внутрішній в'язниці на Луб'янці. Почалися виснажливі допити по 10—12 годин на добу. Незважаючи на катування і-тортури, Іван Михайлович доводить свою невинність, і слідство поступово заходить в глухий кут.

12.06.1948 р. з Бовкуна І. М. було знято звинувачення у співробітництві з фашистською розвідкою, але його продовжували звинувачувати безпідставно у розстрілах партизанів. Ці звинувачення були конкретизовані в звинувачувальному вироді від 16 липня 1946 р. за підписом самого генерала-полковника Абакумова, всесильного міністра Державної безпеки Радянського Союзу. Він же і запропонував міру покарання: «5 років таборів».²⁵

Через декілька місяців того ж 1948 р. справу І. М. Бовкуна вивчив військовий прокурор Радянського Союзу генерал-лейтенант Афанасьєв і виніс свою постанову: «Справу по відношенню Бовкуна І. М. за відсутністю доказів припинити. І з-під варті звільнити».

Абакумов та його слідчі опинились в скрутному становищі. Військова прокуратура не хотіла здавати їм Бовкуна, і тоді вже заступ-

ник Абакумова генерал-полковник Селівановський направляє декларацію генеральному прокуророві Радянського Союзу Сафонову, в якій заявив: «Бовкун повинен нести кримінальну відповідальність».²⁶

Паперова дуель між двома міністерствами продовжувалась 2 роки, а Іван Михайлович увесь цей час був на Луб'янці в камері. На кінець було прийнято «компромісне» рішення: 14 серпня 1950 р. йому виносять вирок: 5 років таборів і тут же оголошують про амністію. Після 4 років допитів, катувань і знущань змучений Іван Михайлович виходить на волю.

Тюрма його не зломала. І з неї вийшов ярий антисталініст, з твердим бажанням боротись за правду до кінця. Почувши в 1953 р. урядове повідомлення про смерть Сталіна і, побачивши, як люди плачуть на площі Б. Хмельницького в Києві, він голосно заявив: «Не треба плакати, треба радіти і сміятись». Перелякани друзі з великими труднощами умовили Івана Михайловича замовкнути і піти з площі.

Після смерті Сталіна військова прокуратура СРСР його повністю реабілітувала. «Хрущовська відлига» зародила надію на справедливість. Іван Михайлович пише свої спогади під назвою «Солдати другого фронту», які вийшли в світ у 1957 році. Поява цієї книги сполохала Федорова і його компанію. Багато чого було там названо своїми іменами, що розходилося з тим, що писав сам Федоров у своїй книзі «Підпільний обком діє».

З яким задоволенням Бовкуна знову загнали в ув'язницю, але йшов уже 1959 рік, а не 46-й або 37-й. Було обрано інший шлях розправи з непокірними, більш «демократичний». У ЦК КП(б)У «полетіла» скарга від гурту «обурених партизан». Ось уривки із цього документа: «...Він заявляв: «Я, кадровий офіцер, не бажаю підкорятися команді секретаря райкому партії», «Вся його діяльність була спрямована на те, щоб стати на чолі загону, скомпроментувати тов. Стратілата...», «Бовкун розстріляв Бабича і Брусиловця... ми вважаємо це звичайним терористичним актом проти чесних радянських патріотів, достойних комуністів». Не забули і про чистоту соціалістичного реалізму: «...Радянська література цінна своєю правдивістю, своїм соціалістичним реалізмом. А книга Бовкуна далека від цього». Підписали цю фальшивку Симоненко — Герой Радянського Союзу, Ярмош — секретар Малодівницького РК КПУ, Ярмош, Шевчук, Потій, Погрібний, Новинський.²⁷

Це було початком атаки на Бовкуна та його книгу. У газеті «Дєнянська правда» від 29 березня 1959 року була надрукована стаття Короткова і Яременка «Витвір наклепника і кар'єриста», а 31 березня в газеті «Радянська Україна» з'явилась стаття самого Федорова «У спотвореному вигляді». В обох статтях на Бовкуна зрушився шквал старих і нових звинувачень. Особливо Федоров хотів довести, що книга «Солдати другого фронту» — «класичний зразок фальсифікації історії партизанського руху». На прикладі Стратілата Бовкун звинувачується в обмовленні партизанських керівників Чернігівщини, в применшенні ролі партії. Не посоромився Федоров заявити про те, що ніби то з перших днів окупації на Чернігівщині діяли крупні партизанські з'єднання. Бабич і Брусиловець, виявляється, не відсиджувалися в лісі, а «зуміли розгорнути активну політичну роботу серед населення, організувати бойові операції проти ворога».²⁸ Вся стаття була написана в такому дусі.

Наклепники досягли своєї мети — книгу вилучили і заборонили. Іван Михайлович звертається з листом особисто до Хрущова, в якому дає нещадну характеристику Федорову: «...Треба не мати ні краплі скромності, щоб настільки обнаглити в прагненні приписати собі те, що робилося ціною багатьох життів, беззавітних борців проти фашизму».²⁹

Після цього Бовкуна викликали в ЦК КП(б)У і виключили з партії.

Колишній партизанський командир до кінця свого життя боровся за правду, його «справа» розтяглася на десятиліття. У 1966 році видали партбилет, але замовчування його ролі в партизанському русі Чернігівщини вперто продовжувалося до кінця його життя.

Помер Іван Михайлович в 1988 році в м. Львові, так і не дочекавшись реабілітації своєї книги. Історія в кінці кінців розставляє все на свої місця. Фальшиві, дуті герої йдуть в небуття — туди їм і дорога. Але подвиг таких народних героїв, як Іван Михайлович, буде жити у віках, незважаючи на всі політичні бурі. Бо в усі часи героїство і чесне служіння своїй Батьківщині — вічна цінність. Саме на Носівщині, де воював Іван Михайлович Бовкун, де довгий час замовчувався його подвиг, необхідно встановити його бюст. Це буде вищим актом історичної справедливості.

м. Ніжин.

Джерела та література

1. Федоров А. Ф. Підпільний обком діє. — К., 1986. — С. 15.
2. Державний архів Чернігівської області. — Ф. 139, оп. 1, стор. 10—12.
3. Там же.
4. Там же.
5. Державний архів Чернігівської області. — Звіт про діяльність партизанського з'єднання «За Батьківщину». — Ф. 139, оп. 1, од. зб. 15, л. 4.
6. «Щоденник Попудренка». Державний архів Чернігівської області.
7. Державний архів Чернігівської області. — Ф. 139, оп. 1, од. зб. 25, л. 2.
8. Державний архів Чернігівської області. «Звіт про діяльність партизанського з'єднання «За Батьківщину». — Ф. 139, оп. 1, спр. 15, л. 6.
9. Кримінальна справа № 6147 на Бовкуна І. М. Архів СБ Росії м. Москви.
10. Державний архів Чернігівської області. — Ф. 139, оп. 1, од. зб. 40, л. 8.
11. Там же. — Ф. 133, оп. 1, од. зб. 40, л. 15.
12. Архів громадських об'єднань України. м. Київ. — Ф. 92, оп. 1, од. зб. 44, спр. 6, стор. 10.
13. Там же. — Справа 6, стор. 12.
14. Там же. — Справа 16, стор. 4.
15. Там же. — Справа 18, стор. 9.
16. Копія листа Бовкуна І. М. Хрущову М. С. Зберігається в фондах Ніжинського краєзнавчого музею.
17. Державний архів Чернігівської області. — Ф. 139, оп. 1, од. зб. 25, л. 35.
18. Там же.
19. Стенограма бесіди з Кяхтенком А. Ф. від 26.12.1944 р. Державний архів Чернігівської області.
20. Там же. — Ф. 139, оп. 1, од. зб. 13, стор. 11.
21. Стенограма бесіди з Кяхтенком А. Ф. від 26.12.1944 р. Державний архів Чернігівської області.
22. Кримінальна справа на Бовкуна І. М. № 6147. Архів СБ Росії м. Москви.
23. Архів громадських організацій України. — Ф. 92, оп. 1, спр. 14, стор. 16.
24. Кримінальна справа на Бовкуна І. М. № 6147. Архів СБ Росії м. Москви.
25. Там же.
26. Там же.
27. Державний архів Чернігівської області. — Ф. 139, оп. 1, спр. 10, стор. 12.
28. Газета «Радянська Україна» від 31.03.1959 р.
29. Копія листа Бовкуна І. М. Хрущову М. С. Фонди Ніжинського краєзнавчого музею.